

OILA - JAMIYATNING ASOSIY USTUNI

Akramova Feruza Akmalovna

Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy pedagogika universiteti,
Psixologiya kafedrası, psixologiya fanlari doktori, professor

Ma'lumki, nikohga va yaqin qarindoshlikka asoslangan axloqiy mas'uliyat, o'zaro hurmat, tushunish va mehr-muhabbat umumiyligi bilan bog'langan kichik ijtimoiy guruhni oila deyiladi. Oila boshqa turdagi kichik guruhlardan o'zining bir qator jihatlari bilan ajralib turadi: oila ko'p muddatga, ya'ni bir necha o'n yillar va ko'p yillarga mavjud bo'ladi; oilada shaxslararo munosabatlarning bir necha turlari amalga oshadi, ya'ni milliy mafkuramizga oid ilk tushunchalar avvalo oila muhitida singadi va bu jarayon bobolar o'giti, ota ibrati, ona mehri orqali amalga oshadi; oiladagi barcha munosabatlar zaminida shaxs yoki yaxshi shakllanishi va komil inson darajasiga yetishi yoki tarbiyasi og'ir, xulqi buzuvchi odam bo'lib tarbiyalanishi mumkin. Hayotimizning yarmidan ko'pini qamrab oladigan, chinakam, to'laqonli insoniy baxtni in'om etadigan yoki, aksincha, har tomonlama ta'minlanganligimizga qaramasdan, bizning baxtimizni yarimta qiladigan ham oilaviy hayotdir.

Jahonda inson hayotida muhim o'rin tutuvchi oila-nikoh, oilaviy qadriyatlar, oiladagi ijtimoiy-psixologik muhit bilan nizolarning kelib chiqishi masalalari ilmiy jamoatchilik diqqat markazidagi eng dolzarb mavzulardandir.

Oila – nafaqat bir yurtning, balki umuminsoniyatning katta siyosati. Aytish kerakki – davlat siyosati. Nega deganda, bashariyatning tirikligi, uzluksizligi – oiladan!

Bordi-yu oila tuzuk bo'lmasa, tarbiyaga ham e'tibor berilmasa, qancha buyuk bo'lsa ham, bunday millat dunyoda uzoq yashay olmaydi. Buni donishmandlar ko'p ta'kidlashgan: “Millatlar sharafigi yuqori martabaga ko'taradigan narsa millionlar ila sanaladigan askarlar-u, dunyoda eng buyuk va zo'r bo'lgan kemalar emas, balki eng oz e'tibor beradiganimiz yo bo'lmasa, hech bir zamon e'tibor bermasdan qoladiganimiz – oiladir. Oila nizomsiz bo'lsa, uning yomon oqibati butun millatga ta'sir etadi va shu sababdan fazilat yeriga razolat, taraqqiyot o'rnini tubanlik negiz quradi... Agar bir millatga bunday hol ro'baro' kelsa, u millat kitobining so'nggi varag'i osiladi...”

Haqiqatdan har bir inson dastavval, oilada o'rin topolmasa– jamiyatda o'rin topishi qiyin, oilada qadr topolmasa – jamiyatda qadrlanishi dargumon; oilada mehribonlik ko'rmasa, oilada mehrsiz ulg'aysa jamiyatda ham begonalarday yashaydi.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) Bosh Assambleyasining 47/237 Rezolyutsiyasi bilan 1993 yilda har yili 15 mayni «Xalqaro oila kuni» sifatida nishonlash yo'lga qilinganligi oilaning dunyo miqyosida beqiyos va boqiy ijtimoiy tuzilma ekanligi, oilaning barbod bo'lishi xolatlarining qayd yetilish darajasi ortib borayotgan sharoitda oila institutini mustahkamlash uchun oilaga psixologik xizmatni olib borish masalasini alohida amaliy, konstruktiv hamda yangicha yondashuv orqali yechimlarini topishni davr taqazo yetmoqda.

Qadim zamonlardan boshlab oila, undagi munosabatlar masalalari donishmand, olim, mutafakkirlari tomonidan o'rganilib kelinganligini va ularning qarashlarida bu masalalarning yoritilganligini kuzatamiz.

Sharqning buyuk allomalari hisoblangan Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Yusuf Xos Xojib, Mahmud Koshg'ariy, Kaykovus, Xotam Ibn Toy va boshqalar asarlarida oila va oilaviy munosabatlarga alohida e'tibor berilgan. Ular shaxs tarbiyasi va kamolotida oila, oilaviy tarbiyaning rolini yuqori qo'yishgan, ayniqsa, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda ota-ona va yaqin kishilarning yo'naltiruvchi va tarbiyalovchi vazifalariga alohida e'tibor berganlar. Ular faqat oiladagina rivojlanishi mumkin bo'lgan sifatlar - halollik, poklik, mardliq, mehribonlik, xaqgo'ylik kabi qator fazilatlarni barcha sifatlardan yuqori qo'yishlari bilan birga insondagi insoniy munosabatlarda namoyon bo'ladigan yuksak fazilatlar, avvalo, ota-onadan bolaga o'tishi va ularning jamiyat taraqqiyotiga ijobiy ta'siri kabi qimmatli fikrlarni o'z falsafiy-etik, psixologik qarashlarida ifodalab berganlar.

O'rta asrlarning buyuk olim-entsiklopedisti Abu Rayhon Beruniy “Minerologiya” asarida bir qator tushunchalarni yoshlarga o'rgatish orqali oila muhitiga tayyorlab borish, “ozodalik va orastalik olijanoblikning o'zagi” bo'lishi, insonning tashqi yoqimli qiyofasi bilan uning axloqiy qiyofasi o'rtasida bog'liqlik mavjudligi, “tishni yuvib, ko'z va qovoqlarni toza tutish, ularga surma qo'yish, sochni esa zarur bo'lganda bo'yab, tirnoqlarni olib turish va silliqlash” inson salomatligi va ruhiy pokligining asosi ekanligi, insonning tashqi yoqimli qiyofasi bilan uning axloqiy qiyofasi o'rtasidagi o'zaro uzviylikni uqtiradi. [3; 10-b.].

Oilaviy munosabatlar tizimi qonun-qoidalari alloma Abu Ali Ibn Sinoning oila “Tadbiri manzil” asarida o'ziga xos tarzda bayon etilgan. Oila boshlig'i, deb yozadi u, ham nazariy, ham amaliy jihatdan oilada tarbiya masalalarini mukammal o'zlashtirmog'i lozim. Yomon tarbiya nafaqat ushbu oila, balki qo'shnilariga, mahalla-kuyga ham yomon ta'sir qilishi mumkin. Ota-ona davlat boshlig'imi, yoki oddiy fuqaromi, u bola tarbiyasi borasida mas'uldir. Ibn Sinoning fikricha, tarbiyachi, ya'ni ota-ona “nafaqat so'z bilan, balki amalda ham bola ruhiga ta'sir ko'rsatmog'i lozim”. [2; 44-b.].

Ibn Sino yigit kishini oilaga tayyorligi uning iqtisodiy yetukligi bilan belgilanishini asoslaydi: “Yosh yigit biror hunarni o'rgansa, uni hayotda tadbqiq eta olsa va mustaqil hunar tufayli oilani ta'minlaydigan bo'lsagina, otasi uni uylantirib qo'yimg'i lozim”.

XI asrning buyuk mutafakkiri Yusuf Xos Xojib “Qutadg'u bilig” – “Saodatga boshlovchi bilim” - kitobida oilaviy hayotga oid qarashlarini bayon etadi. Uning fikricha, farzand ko'rish va unga tarbiya berish ota-onaga juda katta mas'uliyat yuklaydiki, uning uddasidan chiqmoq, har bir ota-ona uchun ham farz, ham qarzdir. Yusuf Xos Xojib oilaviy tarbiyani bola axloqiy taraqqiyotining asosi, deb hisoblagan: “Agap bolaning xulqi yomon bo'lsa, bunda bolaning aybi yo'q, hamma ayb – otasida”. [5; 163-b.].

“Yigit uylanmasdan avval kelinning kimligini, uning kelib chiqishi, xarakteri va xulq-atvorini bilishi kerak”, - deydi u. Bu fikr va ko'rsatmalar ota-onalar uchun, ayniqsa, nikoh qurish yoshidagi yigit-qizlarni tarbiyalanishida muhim dasturdir.

Sharq mutafakkirlarining psixologik qarashlarida qayd etilgan keltirilgan fikrlar yoshlarning yaxshi oila qurishi va baxtli yashashi uchun zarur dastrulamalar bo'la oladi.

Har bir oila ijtimoiy tizim struktura sifatida jamiyat oldida ma'lum bir funktsiyalarni bajaradi. Oilaning ijtimoiy funktsiyalari haqida gapirganda, bir tomondan jamiyatning oilaga ta'sirini, ikkinchi tomondan esa umumiy ijtimoiy tizimda oilaning o'rnini, oilaning hal qiladigan ijtimoiy (jamoatchilik) funktsiyalarini hisobga olish lozim. Bular: iqtisodiy, reproduktiv, boshqaruv, tarbiyaviy, ma'naviy, rekreativ, kommunikativ, regulativ, felitsitologik va boshqalar).

Oilada bajariladigan bu muhim vazifalarning mohiyati va shaxsga ta'siri masalalari Sharq allomalaridan Yusuf Xos Hojib, Abu Ali Ibn Sino, Amir Temur, Alisher Navoiy, Axmad Donish va boshqalar o'z asarlarida yozib qoldirganlar.

Albatta, oilaning ijtimoiy tizim sifatida jamiyat oldidagi asosiy funktsiyalarini ayrim manbalarda: naslni davom ettirish, tarbiyaviy, xo'jalik va o'zaro yordam funktsiyalari sifatida ko'rsatib o'tilgan, sotsiolog olimlar (U.M.Sverdlov, V.A.Ryasentsov, V.P.Klyuchnikov) esa inson zotini davom ettirish, bolalarni tarbiyalash va xo'jalik funktsiyalarini farqlaydi; S.D.Laptenok xo'jalik-maishiy, aholi sonini qayta tiklash, tarbiyaviy va oila a'zolari dam olishi - hordig'ini tashkil etish; N.G.Yurkevich - ma'naviy muloqot, seksual, bolalarni dunyoga keltirish, tarbiya jarayonidagi hamkorlik, uy xo'jaligini yuritish uchun zarur vositalarni ta'minlash, dam olishni tashkil qilish, o'zaro moddiy va ma'naviy qo'llab-quvvatlash; A.G.Xarchev - aholi sonini qayta tiklash, ijtimoiylashuv, xo'jalik, iste'mol va dam olishni tashkil qilish kabilarni farqlaydi. Mana yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, qator oilashunos mutaxassislar tomonidan oilaning asosiy funktsiyalari turlicha klassifikatsiya qilinmokda. Bu o'rinda oila funktsiyalarini shunchaki sanab o'tish emas, balki ularni bir tomondan odamlarning moddiy, xo'jalik-maishiy va ikkinchi tomondan emotsional va ijtimoiy-psixologik ehtiyojlarini qondiruvchi funktsiyalarga farqlash muhim.

Shuni ham aytib o'tish joizki, hozirgi zamon oilasida emotsional va ijtimoiy-psixologik jarayonlarni qondirish funktsiyasining ahamiyati ortib bormoqda. Hatto sof moddiy xarakterga ega bo'lgan funktsiyalarda ham hissiylik ko'proq tus olib bormoqda. Hissiy, emotsional aloqalarning ahamiyati shahar oilalarida kuchliroq anglanmoqda. Qishloq oilalari esa uy hayvonlari va tomorqa yerlarining borligi evaziga shahar oilalariga qaraganda jamiyatning ishlab chiqaruvchi bo'g'iniligini, ishlab chiqaruvchilik funktsiyasini ko'proq saqlab qolmoqda.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Абу Али Ибн Сино. Тадбири манзил. – Т.: 1957. – Б. 44.
2. Акрамова Ф.А. Ўзбекистонда оилавий психологик хизматнинг ижтимоий-психологик муаммолари: Монография. –Т.: «Lesson-press» нашриёти, 2021 й. – 178 б. [ISBN 978-9943-7024-5-5]
2. Акрамова Ф.А. Оилавий психологик хизмат: хориж тажрибасининг Ўзбекистон таълимидаги имкониятлари // Замонавий таълим 2020 № 8, Б.94-101.

3. Akramova F.A. Oz'bekistonda oilaviy psixologik xizmatning asosiy muammolari // Maktab va hayot, 2020 № 6. B.7-9.
4. Акрамова Ф.А. Основные проблемы проведения психологической службы семьям // ТДПУ илмий ахборотлари 2021. № 2, Б. 89-93.
5. Акрамова Ф.А. Оилага хизмат кўрсатиш – оила мустаҳкамлигини таъминловчи муҳим омил сифатида. // Pedagogika, № 4 2021. Б.22-26.
6. Акрамова Ф.А. Оилага психологик хизмат кўрсатиш долзарб муаммо сифатида. // Замонавий таълим, 2021 № 11. В.64-71.(19.00.00. № 8).
7. Беруни Абу Райхан. Минерология. – Т.: «Фан», 1966. – Б. 10.
8. Оила психологияси: Акад. лицей ва касб-хунар коллежлари ўқитувчилари учун ўқув қўл. / Ғ.Б. Шоумаров ва бошқ. – Т.: «Шарқ», 2007. – 296 б.
9. Юсуф Хос Ҳожиб. Қутадғу билиг. – Т.: «Фан», 1972. – Б. 163.

